

---

Siniša Balaić  
OSNOVNA PROBLEMATIKA ODGOJA U SVJETLU ODNOSA

*Odgoj u znanstveno-tehničkoj viziji svijeta*  
*Basic problems of upbringing in the light of the relationship*  
*Upbringing in scientific-technical vision of the world*

UDK: 37+316.422.44+159.923

Stručni znanstveni rad

Primljeno 2/2013.

*Sažetak*

*U kontekstu aktualnih diskusija o odgoju i obrazovanju autor članka razmatra problematiku odgoja u svjetlu odnosa. Činjenica je da odgoju ali i obrazovanju u neoliberalnom kapitalizmu dano potpuno novo određenje koje nije više u skladu sa antičkim poimanjem odgoja kao skrbi za totalitet (cjelovitost) ljudskosti. Autor pokušava upozoriti na zanemarivanje humanističkog momenta u odgoju i obrazovanju u današnjoj znanstveno-tehničkoj viziji svijeta. Stoga se problematiziraju neki odgojni aspekti i perspektiva odnosa na temelju filozofije dijaloga Martina Bubera.*

Ključne riječi: *odgoj, ljudski odnosi, znanstveno-tehnička vizija svijeta, filozofija dijaloga M. Bubera*

UVOD

Lako je zaključiti da današnje društvo svoj razvoj temelji na znanstveno-tehničkom napretku. Tehnika i znanost, osim što su dovele do napretka naše civilizacije, već su stvorile i temelj za novi tip odnosa i ciljeva u svijetu. Stoga i sami odnosi sve više dobivaju tehničku dimenziju. Tehnika, unatoč tomu što približava udaljenosti, pa tako i udaljenosti među ljudima, nažalost smanjuje pristup odnosa cjelovitoj osobnosti jer ne uključuje u odnos mnoge dimenzije osobnosti koje nudi osobni odnos. Zbog toga tehničko-znanstvena perspektiva umanjuje ulogu osobnoga te reducira i sami odnos. Odnos koji gubi osobnost, postaje neosoban, pa tako i sve manje odnos.

Slijedeći logiku u kojoj bi vladalo načelo znanstveno-tehničkog napretka, mogli bismo se lako naći u načelu *ne-odnosa* u kojemu bi *Ja*-subjekt imao centralno mjesto, a *ne-ja*

(drugi) bio bi objekt, koji gubi osobnost. Ako bismo pak pošli od načela *odnosa*, svijet *ne-odnosa* iznio bi na površinu mnoge nedostatke tehničko-znanstvene dimenzije, a *odnos*, skrbeći za osobnost, pokazao bi se kao nova stvarnost, pogotovo u svijetu odgoja.<sup>1</sup>

Odnos, unatoč svojoj kompleksnosti, olakšava razvoj odgojnoga smisla te se nudi kao alternativa premošćivanju problema, bilo znanstveno-tehničkoga društva, bilo odgoja, onoga tradicionalnoga (odgoj koji naglašuje bitnost objektivnoga, tj. nekritičkog poučavanja-učenja) kao i novijega sustava odgoja (odgoj koji izrazito naglašuje bitnost subjektivnog aspekta, podcrtavajući slobodu subjekta po kojoj se ponajprije naglašuje zadovoljenje subjektivnih potreba; ovaj se odgoj, u stvarnosti, temelji na koncepciji koja ograničava slobodu).

## 1. ZNANSTVENO-TEHNIČKI ELEMENTI DRUŠTVA

Svjesni smo koliko je ovaj trenutak obojen elementima stvarnosti koji su proizvod znanstveno-tehničkih postignuća tako da i međuljudski odnosi sve više ulaze u tu viziju.<sup>2</sup> Stoga i cjelokupno ljudsko biće biva viđeno pod tim pojmovima te, kao dio znanstveno-tehničke vizije, izrasta u njezin proizvod. Znanstveno-tehnički napredak već je stvorio i drugačiju sliku svijeta koja se nudi jedinom mogućom u pronalaženju rješenja i odgovora na sve bitne postavke i probleme života *hic et nunc*.<sup>3</sup>

<sup>1</sup> Martin Buber naziva ovu stvarnost, između Ja i Ti, *Među (Zwischen)*, odnos, dijalog. Odnos ili dijalog, posebno danas, nova je misao (*das neue Denken*) kako kaže Buber. Ali dijalog, po Buberu, još se načelno bori protiv tradicionalnog idealizma, ali i protiv toga novoga (globalnoga) koji se predstavlja kao filozofija općeg subjekta, polazeći od neosobnoga Ja (objektivnoga). Zbog toga buberijanska filozofija polazi od osobnoga odnosa. Vidi: Giuseppe MILAN, *Educare all'incontro: la pedagogia di Martin Buber*, Roma, Città Nuova, 2000. Također: Martin BUBER, *Incontro: frammenti autobiografici* (a cura di David BIDUSSA), Roma, Città Nuova, 1998.; BUBER, *Das dialogische Prinzip: Zwiesprache*, Gerlingen, Lambert Schneider, 1997.

<sup>2</sup> Ovo je drugačija slika svijeta od one kršćanske ili duhovne, a u takvu sliku ulaze i odnosi različitoga tipa, pa čak i oni u medicini. Vidi: Ante VUČKOVIĆ, *Bolesnik između medicinsko-tehničkog znanja i vjerničkog osmišljanja bolesti*, u Glasnik hrvatskog katoličkog liječničkog društva, XI. (2001.) 3, str. 28-38.

<sup>3</sup> Postoje i drugačija vizija vremena i egzistencije u vremenu. Već Aristotelel (*Nikomahova etika*) vidi vrijeme kao *kairós* u smislu "pravog trenutka", "prigodnog trenutka" za djelovanje; radi se o "hvatanju" trenutka radi odluke i izbora. U *Prvoj poslanici Solunjanima* sv. Pavao poziva vjernike razumjeti

No, takav se napredak, ujedno, predstavlja i kao problem jer uviđamo i sami kako ljudsko biće “postaje žrtva” toga istoga znanstvenoga, tehničkog mentaliteta od kojega je sve teže pobjeći.

Budući da ovakav tip napretka naglašuje tehničko-operativnu komponentu, u toj se perspektivi prvotni psihološki elementi pretvaraju u psihologizam, prirodno u naturalizam, društveno u sociologizam što vodi prema određenom obliku nihilizma, koji se sastoji, ne toliko u negiranju stvarnosti i istine, koliko u negiranju smisla, značenja, ljudskoga duha kao osobe. Stoga ova perspektiva ljudsku figuru svodi, malo-pomalo, na samo jednu bitnu postavku: relativizira ljudsku osobnost, ali apsolutizira samu sebe.

Nadalje, možemo ustvrditi da se u znanstveno-tehničkoj perspektivi život povezuje s uspjehom, postignućima, materijalnim interesima, s psiho-fizičkom dobrobiti. Stoga se počinje i tražiti uspjeh, psiho-fizička dobrobit, materijalno kao kvaliteta života. Kako bi se finalizirala želja za kvalitetom, upotrebljavaju se različita tehničko-znanstvena sredstva. Kvaliteta se tako materijalizira, tj. uspjeh na razini fizičke, psihičke, duhovne dobrobiti jest materijal za kvalitetan život. Iz toga proizlazi da život može biti kvalitetan ako se prikupi dovoljno materijala za uspjeh. Moderna misao, na taj način, gleda život kroz utilitarističku i racionalističku dimenziju do mjere da se svaki transcendentni, duhovni oblik stvarnosti odbacuje ili dobiva povijesni sadržaj.<sup>4</sup> Ništa čudno ako se i religioznosti pridaje određena etičko-povijesna uloga ili, eventualno, uloga duhovnog iskustva koje kroz ekstazu pomaže čovjeku nadići nemogućnosti povijesnog trenutka, ali bez upita o stvarnoj moralnoj ili vjerskoj odgovornosti.<sup>5</sup> Ako se religiozno, transcendencia, ljudski duh i

---

egzistenciju kako “bdijenje”, tj. ne biti zabrinuti zbog “trenutka i vremena”, nego biti spremni za Gospodnji dolazak.

<sup>4</sup> Usp. Herbart MARCUSE, *One-dimensional Man*, London, Routledge, 1999., str. 122-123. Vidi: Martin BUBER, *L'eclissi di Dio*, Milano, Mondadori, 1990. Knjiga nam omogućuje ući u temelje problematike odnosa, posebno odnosa s Bogom i u “nestanku Boga” s horizonta životnih odnosa.

<sup>5</sup> Tipična je slika New Age – osobno iskustvo bez odgovornosti; moguće je upotrijebiti opijate da bi se postiglo ekstatičko iskustvo; tako je moguće da je jedan “rave party” na istoj razini kao poklonstvo Bogu. Koju ulogu imaju novi religiozni pokreti, posebno *New Age*, na modernu misao i razvoj, možemo čitati u Eugenio FIZZOTTI (a cura), *La dolce seduzione dell'Acquario: New Age tra psicologia del benessere e ideologia religiosa*, Roma, LAS, 1996. U vezi s problemom religijske i odgojne uloge u novom mileniju može se čitati u Leslie J. FRANCIS, Jeff ASTLEY

smisao uistinu svede na povijesni sadržaj, onda će odnosi između znanstveno-tehničke perspektive i duhovnosti i transcencije biti usko povijesni. Stoga povijesni razvoj znanosti i tehnike omogućuje preoblikovanje vrijednosti ljudskoga duha, kroz svakidašnji napredak, u materijal za nove, znanstveno-tehničke vrijednosti.

Dakle, moderno društvo posjeduje sredstva kojima preoblikuje duhovno u psihičko, vanjsko u unutrašnje, ljudsku misao u tehnološke misli. Preoblikovanje vrijednosti u potrebe, u materijalno zadovoljenje i u slobodan razvoj potreba na temelju zadovoljenja tih potreba, zadnje uzroke u tehničke mogućnosti, novi je način osvajanja i preoblikovanja svih onih protivnih snaga u društvu koje mogu "zasmetati" znanstveno-tehničkoj viziji. I ideje, kao što su, pravda, sloboda, ljudskost smatraju se istinitima i dobrima ako zadovoljavaju materijalne i psiho-fizičke potrebe čovjeka te, kroz racionalno organiziranje, temeljne potrebe. Tako, umjesto da bude odvojena od znanstvene metode i sačuva svoje prednosti, metodu itd., formalno religioznost, duhovnost, transcencija, sloboda ljudskoga duha, dobivaju objekt vlastit znanstveno-tehničkoj perspektivi.

Ne smijemo zaboraviti niti da su znanost i tehnika došle u odnos s politikom – prepoznajući znanstveno-tehničku svijest političkom i omogućujući postajanje znanstveno-tehničkoga političkim.<sup>6</sup> Politika se postavlja (zajedno s tehnikom i znanostu) kao sredstvo znanja i moći današnjega društva u kojemu se

---

and Mandy ROBBINS, *The Fourth R for the Third Millenium, Education in Religion and Values for the Global Future*, Dublin, Lindisfarne Books, 2001., str. 106.

<sup>6</sup> Preoblikovanje prostora tehnike i prirodnih znanosti itd., na političke odluke može stvoriti mnogo problema kako se može vidjeti iz 20. st. u kojemu su dominirale razne ideologije koje su se smatrale "znanstvenima". To nas uči koliko težnja "vlade koja posjeduje istinu" može biti opasno. Na ovu se problemačku osvrću neki moderni filozofi (Hanna Arendt u članku iz 1967., *Truth and politics*; tal. *Verità e politica*, Torino, Bollati Boringhieri 1995.) te, u svojoj studiji iz 1956., Hans Georg Gadamer, *Što je istina?*; tal. *Che cosa è la verità*, Rivista di filosofia, XLVII., 3). Gadamer kaže da nema "državne istine". Ne mogu javni autoriteti ustvrditi temelj kvantne fizike: ovo je područje koje pripada znanstvenicima – koji naravno mogu i pogriješiti, ali oni su ti koji trebaju ispravljati pogriješke. Prosuditi npr., medicinsko polje djelovanja oko toga postoji li efekt radijacije na razvoj karcinogenih stanica, ignorirajući znanstvene dokaze ili težeći obezvrijediti one koji ih iznose, ne ulazi u područje demokracije, nego demagogije. Politička je sfera ona koja se sastoji od odluka koje treba donijeti u odnosu na ono što je nesigurno. Štoviše, upravo nesigurnost i rizik stvaraju prostor za politiku. Nažalost, sve je više političara i politika koje se u današnjoj demokraciji predstavljaju "znanstvenima", demagoškima te, polazeći upravo od

iskustvo, pod političkim vidom, sve više globalizira, postaje jedno. Čovjeku se, u tom kontekstu, kao subjektu političkog i znanstveno-tehničkog procesa samanjuje značenje; važniji postaje čovjek kao politički i operativni materijal. Takvim se smjerom omogućuje asimilacija različitog u jednako, te se isključuju različitosti osobnosti, vrijednosti drugog društva i kulture. Ovaj novi, globalni sustav asimilira sve veći broj naroda i proizvodi, istina je, različite prednosti, ali i rizik asimilacije svega u jedno te je sve više okarakteriziran natjecateljskim i suparničkim elementima zbog različitih interesa koji su uzrok stvaranja *blokova moći* različitog tipa (ideološkoga, političkoga, vojnoga...) i različitog intenziteta.<sup>7</sup>

Ako se ljudski duh, cilj, smisao ljudskoga života potpuno predaje u ruke znanstveno-tehničkog napretka (i politike), dolazimo do opasnosti svesti svekoliki ljudski razvoj samo na ono što je tehnički moguće pa čovjek biva stavljen u žrvanj odgojnog procesa koji u vidu ima samo tehničko-znanstvenu perspektivu u kojoj taj isti čovjek biva tehniciziran, odgojno dovršen te asimiliran u jedno tj. dehumaniziran.<sup>8</sup>

## 2. ODGOJNI ASPEKTI SUBJEKT-OBJEKT I PERSPEKTIVA ODNOSA

Je li moguć odnos u kojemu bi se sačuvao subjekt i njegova različitost kako bi se izbjeglo “brisanje” subjekta? Odmah se nameće i drugo pitanje: Je li nužno pronaći takav odnos kako se ne bi upalo u zamku pluralističkoga društva u kojem je naglašena sloboda svakog subjekta kao vrijednost u sebi, ali za

---

političke moći, dopuštaju sebi odlučiti što je “istina stvarnosti”, a sve u cilju različitih “državnih interesa”.

<sup>7</sup> U ovaj kontekst ulazi rečenica: “Cilj opravdava sredstva”. Usp. Mauro MANTOVANI - Scaria THURUTHIYIL, *Quale globalizzazione?*, Roma, LAS, 2000., str. 63.

<sup>8</sup> Možemo uzeti za primjer antipsihijatriju kako bismo razumjeli problematiku. Engleski psihijatar R. Laing, mađarski T. S. Szasz, talijanski F. Basaglia govore protiv postojeće psihijatrije, ponavljajući kritiku, ne malog broja liječnika, govoreći o nedovoljnosti poučavanja na sveučilištima koje uči razviti mnoge, sve preciznije i specijaliziranije tehnike, ali se odnosi prema pacijentima sve više neosobno te je, na kraju, uistinu nesposobno pomoći im. Moderne tehnike dehumaniziraju osobu (bolesnika) ako negiraju egzistenciju i mogućnost osobne odgovornosti. Vidi također: Viktor E. FRANKL, *Kritik der reinen Begegnung. Wie humanistische Psychologie*, in *Der Wille zum Sinn*, Vienna, 1972.

društvo su često te različitosti slobode izvor stvaranja jednakosti koja opet može završiti u totalitarizmu?<sup>9</sup>

Svjesni smo ipak da drugi nije ja i da je onaj koji je različit od mene. Ako odmah uvidamo različitost, drugost, onda se drugost nameće kao primarni izvor odnosa. Bez obzira što smo slični, drugi ostaje drugi i, u svojoj drugosti, ostaje uvijek misterij.<sup>10</sup> Stoga nam je shvatiti drugost kao “Način u kojemu je jedinstvenost ono što je napisano iz same različitosti, kroz dijalog sa strancima preko kojega se razumijemo i ostajemo drugačiji”.<sup>11</sup>

Istina je da, stavljajući različitost na razinu osnovnih načela, pogotovo u odgoju, možemo se lako naći u odgojnom relativizmu, tj. u “odgojnoj sumnji”. Uviđajući da je jedan od efekata našega društva relativiziranje vrijednosti kako bi se postigao konzumistički cilj liberalnog tržišta, nalazimo se na skliskom i rizičnom terenu. No, bilo bi vrlo teško razumjeti bitne odgojne procese i baviti se odgojem bez drugoga koji stoji ispred i koji je različit od nas.

### 3. PROBLEM ODGOJNOG OBJEKTIVIZMA

Još i danas imamo pred sobom model racionalnoga razvoja koji podržava globalni pokret, tj. traži se od čovjeka, od učenika, studenata polaziti od posebnih okolnosti i ići prema općim načelima evidentno brišući prostor subjektivnoga. Načelo poštovanja osobe ulazi u proces zamijene drugačijim načelima: društveno-općim. Ovo načelo poštovanja prema osobi zahtijeva vidjeti svaku osobu etički jednakom. S racionalne točke gledišta to znači da svatko treba biti spreman prihvatiti ovo u situacijama sličnima za svaku osobu. Kada je jedna osoba dužna učiniti nešto u određenoj situaciji, sve su ostale osobe također dužne činiti jednako ili barem slično. Ova misao, kada postane

<sup>9</sup> Vidi: Giovanni PAMPANINI, *La complessità in educazione. Società cognitiva e sistema formativo integrato*, Armando Editore, Roma, 2001.

<sup>10</sup> “Društvo... će se utemeljiti na međusubjektivnom odnosu koji, budući da prolazi kroz beskonačno, neće apsorbirati drugoga, jedinstveni i neponovljivi subjekt, nego poštovati ‘tajnu’, ‘misterij’. Metafizička ideja ‘tajne’ u temelju je autentično slobodnoga društva.” Emmanuel LEVINAS, *Etica e infinito: Il volto dell'Altro come alterità etica e traccia dell'Infinito*, Roma, Città Nuova, 1984., str. 19.

<sup>11</sup> FRANCIS, ASTLEY and ROBBINS, *The Fourth R for the Values for the global Future*, str. 15.

tehnička i operativna, tj. generalizirana, ujednačuje iskustvo. Vrlo je opasno ako takva koncepcija postane kruta i zatvori, na temelju prošloga, cjelokupno iskustvo jer kao takva stvara dimenziju racionalnog stereotipa koji uobličuje sve u jedno. Na temelju osobnoga, opće-društvena ideja može *ubiti* osobu.

Izgleda da je ovakva generalizacija, tj. uobličavanje iskustva u jedno, naš uobičajeni način razmišljanja; štoviše, često ohrabrujemo gojence činiti na isti način. No, snaga je ovoga tehničko-racionalnoga modela, u istom trenutku, i njegova slabost jer je po njemu koncepcija osobnosti apstraktnija pa je zbog toga različita od kompleksne stvarnosti i od iskustvene situacije. Na žalost, u ovoj koncepciji osobnost ne bi postojala, osim kao njezino djelovanje. Biće postaje djelovanje. Tako društveni i opći sustav, kao i svaki racionalni (i etički) sustav trebao bi, logički, imati ujednačenost bez kontradikcija. Jer ovaj je sustav utemeljen na osobnoj ujednačenosti i zbog toga se samo-opravlja.

Postoji ipak problem – i moramo ga naglasiti: čovjeka se nastoji shvatiti u jedinstvu njegova ponašanja i “oblikovati” ili “socijalizirati” cijelo odgojno biće u jedno, upotrebljavajući tehničko-operativni način koji je u funkciji jedinstvenosti ljudske egzistencije u vremenu. U tom smislu, posebno u našem zapadnom svijetu, tehničko-odgojni aspekt, koji se predstavlja prioritetom, postaje prirodni projekt i snaga, bilo kao sredstvo bilo kao materijal, za stvaranja kontrole i organiziranja ove egzistencije bez obzira što se odnosi na slobodu subjekta u odgojnom procesu. Odgoj koji se odnosi samo na tehničko-operativni aspekt uzima ljudsku bit kao materijal za proizvodnju, a subjekt za izgradnju *objektivnoga svijeta* i za finalizaciju ljudske biti u materijal društvenih potreba. Ovo je pretpostavka da se naše globalno društvo gradi na materijalističkom temelju i stvara tip odgoja kojemu je cilj akumuliranje ekonomskih sredstava na temelju tehničko-operativnoga načela, a to stvara novi tip objektivizma. “Globalizacija shvaćena unutar individualističke etike, bez usmjerenosti na čovjekovu dobrobit i bez poštovanja njegova dostojanstva, neizostavno pokazuje svu svoju problematičnost, posebno kada ekonomska vrijednost biva apsolutizirana, ignorirajući, na taj način, ostale vrijednosti”.<sup>12</sup> Zakoni, različiti kriteriji, lako postaju sredstvo asimilirajuće

---

<sup>12</sup> Mauro MANTOVANI - Scaria THURUTHIYIL, *Quale globalizzazione?*, str. 16.



moći ako postanu svrha, a ne sredstvo. Tako i odgoj, polazeći od tehničko-operativnog načela, služi planiranju *univerzalnog čovjeka i društva* i ide u smjeru globalizacije ljudskih subjekata kojima se, u takvom društvu, briše vlastita misao i svojstva. "Ista sklonost prema univerzalnom odgoju može biti katkad ništa drugo, nego slika ljudske komotnosti radi homogenizacije konzumističke kulture, pokrenuta snagama koje nastoje kontrolirati internacionalno tržište..."<sup>13</sup>

Vratimo se još na problematiku odgojne logike. Ako je istina da je tehničko-operativna i racionalna logika jedinstvo koncepcija sagrađeno na temelju povezanih načela koji oblikuju društveno-odgojnu koncepciju, ne bismo znali što napraviti kada ova načela dođu u sukob. Ako je sve jedinstveno, jednako i opće, ne bi trebao postojati nikakav sukob, ali mi smo svjesni da sukobi postoje. Ta načela dolaze u sukob među osobama, među društvima, među kulturama, pa su stoga sukobi prisutni i u odgojnom procesu. Iz toga proizlazi da mnogi u odgojnoj teoriji i praksi ne poznaju i ne rade razliku između teleološkog i komunikacijskog djelovanja, između upotrebe sredstava intervencije koja je usmjerena određenom cilju u danoj objektivnoj situaciji i stvaranju međuosobnih odnosa.<sup>14</sup> To je teleološka razina, jer je u centar stavljen cilj, a ne osoba. U ovom se slučaju sve svodi na efekt, zaboravljajući da postoji načelo i namjera.

Možemo reći da su još mnogi odgojitelji koji zauzimaju ovu poziciju, tj. preuzimaju operativno i funkcionalno načelo u svojim odlukama. Oni mjere i nastoje iz svakoga svoga odgojnog čina imati optimalne posljedice, nastoje se riješiti mogućih negativnih posljedica i brinu se da svaki čin doprinese što većoj sreći za što veći broj ljudi. To je "objektivistička", ili manje kruta "društvena" pozicija jer stvara uvjerenje da takav zbroj može biti iznad, da

<sup>13</sup> Carlo NANNI, *Educazione e pedagogia: in una cultura che cambia*, Roma, LAS, 1998., str. 19. Analizirajući riječi univerzalan i homogen, možemo ih razumjeti kao sve, opće, potpuno. Sve, možemo razumjeti, u povijesti ljudske misli, kao opću sintezu, svedenost cjelokupnog iskustva u totalnost u kojemu svijest potpuno obuhvaća svijet i ne ostavlja ništa izvan sebe pa tako postaje apsolutizam. Svijest o sebi jest svijest o svemu. Ovo je sve totalizirajuće. Polazeći od Hegela, i duhovno i osjetilno nalaze se u znanju, u kojem se nalazi totalnost. Totalnost postaje, dakle, panorama stvarnosti. Unatoč tomu, individuum u totalnosti nije pobijedio tjeskobu niti je odbacio svoju sudbinu, poseban put i izbor, tj. totalnost se nikada nije totalizirala.

<sup>14</sup> Usp. Jürgen HABERMAS, *Teoria dell'agire comunicativo I: Razionalità nell'azione e razionalizzazione sociale*, Bologna, Società ed. il Mulino, 1997., str. 112.



različiti ljudi mogu vidjeti posljedice svakog čina i da jedinstvenost koja je izmjerena može postati stvarna jedinstvenost. Unatoč svim prednostima, ovo "zbrajanje" ili "mjerenje" u odgoju nije dovoljno jer se rađa opasnost uniformiranosti realnosti različitih subjekata u smislu operativnoga cilja, brišući mnoge druge dimenzije ljudske osobnosti.<sup>15</sup>

#### 4. PROBLEM ODGOJNOG SUBJEKTIVIZMA

S odgojne točke gledišta svaki je odgoj subjektivan i načelo odgojnog procesa ovisi o ovome. Ako se cijeli odgoj temelji na subjektivnom, štoviše na unutrašnjoj slobodi, automatski se i odgoj temelji na svim mogućim različitostima, na pluralnosti životnih situacija u kojima se subjekt nalazi, bilo te situacije kulturološke, društvene, duhovne, materijalne... prirode.

Ljudsku slobodu, subjektivnost, ljudsku samodostatnost neprestano su podržavali različiti autori ljudske misli novijih stoljeća. No, danas ta misao biva usmjerenija prema ciljevima, ne uvijek, viđenim dobrima; tj. moderno društvo donosi, počinjući od slobode subjekta i ljudske samodostatnost, elemente odgoja koji je opterećen lažnim slobodama jer svaki put stvara novi oblik mišljenja apsolutne slobode koje utječe na društveni razvoj. Naravno, ovo stvara i nemale poteškoće jer i sloboda subjekta u svakidašnjici nailazi nužno na limitiranosti, posebno kada se nađe nasuprot drugom subjektu.

Ovdje ne možemo izbjeći pitanje: Ako su sloboda, samodostatnost, svemogućnost čovjeka, bez obzira što se čini da su najveće norme misli i ponašanja, ušle u ovom slučaju u krizu kao i sve druge norme, koja je onda budućnost odgoja čovjeka kojemu je, s jedne strane ostavljena potpuna sloboda, ali s druge strane život donese protivne situacije?<sup>16</sup>

Ljudska je egzistencija uvijek, pa tako i danas, tražila načina kako se razvijati. Svako biće teži razviti i proširiti vlastitu slobodu. I društvo stvara prostor za sebe. Poteškoća se rađa

---

<sup>15</sup> Afektivna, duhovna, religiozna itd., sa svim mogućim elementima koji se trebaju razvijati, kao: motorički i koordinacijski elementi, emotivni, elementi karaktera itd..

<sup>16</sup> Unatoč postojećoj krizi, odgoj jest i bit će karakteriziran stalnim kontrastom između težnji, potreba, perspektiva pojedinca i onih društava ili zajednice u kojoj se nalazi pojedinac.

kada svijest ne uzme u obzir drugoga, subjekt koji se nalazi nasuprot, tj. ako izbriše mogućnost odnosa prema drugom. Nažalost, nalazimo se u trenutku u kojem globalni svijet sa svim svojim znanstveno-tehničkim elementima proširuje prostor za poseban tip odnosa, onih koji nisu uvijek odnos s drugim, nego prije svega, odnos sa sobom i sa svijetom koji se utemeljuje na materijalnom i zbog toga teži akumuliranju moći u sebi težeći asimiliranju mogućih sredstava kako bi zadovoljio interese jednog subjekta čak ako je to i protiv drugoga.

Tehnika i znanost potakle su, dakle, određenu “revoluciju” koja isplivava, ne samo na razini produkcije i društvene komunikacije, nego posebno na stilu života, mijenjajući način življenja na osobnoj, obiteljskoj i društvenoj razini.<sup>17</sup> Ta je promjena donijela na svjetlo nove oblike življenja na ljudskom području između dimenzija koje su suprotne, kao npr. sekularizirano i sveto, uprisutnjujući široki raspon novih vrijednosti koje preoblikuju vrijednost slobode subjekta u relativizam i subjektivizam, ostavljajući puno prostora stvaranju osobnoga dogmatiziranoga iskustva.

Ako je odgoj najviše pod utjecajem znanstveno-tehničke moći, i ako nastoji biti viđen iz profila subjektivnoga, onda će se i ovdje odgojni proces subjekta razvijati kao proces rješavanja problema koji su praktične, operativne prirode. Zbog toga bi se rodila situacija u kojoj svijest stvara mnogo problema susretanjem drugoga na kognitivnoj, emotivnoj ili voljnoj razini. Ostaje samo operativno-tehnička razina.

No, cilj odgojnoga procesa jest potaknuti životni razvoj osobnosti u njezinoj cjelovitosti, prije svega u smjeru intelektualnog života, etičko-društvenoga, emotivnoga, duhovnoga jer intelektualna, etičko-društvena, emotivna, duhovna životnost jesu građa za snagu nasuprot problemima koji umrtvljuju osobu.<sup>18</sup> Odgojni trenutak, ako je ipak sveden samo na onaj tehničko-praktični, briše nužnost ljudskih potreba različitoga tipa, osim ove praktične, te svodi osobu na operativni materijal. Odgojni trenutak, naprotiv, analizira vlastito mišljenje u izazovu koji predstavlja tehnika i onaj koji se zaustavlja na praktičnome jer se ljudsko biće, samo po sebi, nastoji osloboditi i razvijati

<sup>17</sup> Usp. Carlo NANNI, *L'educazione alle soglie del XXI. secolo*, Salesianum 62 (2000.), str. 667-682.

<sup>18</sup> Usp. Andrea MERCATALI, *Pedagogia: Educare oggi*, Brescia (RM), La Scuola Ed. Antonianum, 1993., str. 49.

analitički karakter, kognitivni, emotivni, voljni, tj. sam, po svojoj prirodi, traži različita rješenja u smislu kako premostiti pojedine zapreke koje postavlja znanstveno-tehnički svijet.

Dakle, odgoj osobe pretpostavlja jedan se, ali onaj koji je sastavljen od područja koje je šire, koje ide preko čisto tehničko-praktičnoga usmjerenja, jer tehničko-praktički trenutak ne poziva se na pravednost osobe, ne uključuje određena osobna područja pojedinca koja se trebaju odgojiti, niti polazi od drugosti, nego polazi od ideje fuzije subjekta i drugoga u operativnu jedinstvenost.

188

Ne možemo zanijekati ipak da cijela globalna dinamika, sa svojim tehničko-znanstvenim aspektima, donosi i različite aspekte koji stvaraju pozitivan put, tj. put među-nacionalnog i među-kulturološkoga susreta, koji može biti dobar temelj i pretpostavka među-osobne dinamike, i put za dublji i pravedniji odnos s drugima. Nalazimo se, što je i istina, u novom internacionalnom spektru – multikulturalnost – koji karakterizira sve više unutrašnji život, bilo nacija, bilo osoba, ali ne bez elemenata koji stvaraju subjektivizme, nacionalizme, lokalizme ili konfesionalizme, koji znaju dodatno biti potaknuti radi različitih moći i interesa.<sup>19</sup> “Nema sumnje da uzroke možemo pronaći u onom tipu kulture u kojemu se odgaja moderni čovjek, koji od slobode stvara izvor za svako egoistično zadovoljstvo, pa čak i protiv života drugih.”<sup>20</sup>

Nažalost, osim ovih vanjskih reducirajućih elemenata, postoje i u samom čovjeku suprotnosti koje mu onemogućuju izraziti stvarnu vlastitu dimenziju odnosa. “Stoji uistinu da današnji čovjek”, potvrđuje Buber, “sve više traži i nalazi u svijetu, ne životnu prisutnost jednoga Ti, autentično ‘prebivalište’, nego ‘tiraniju jednoga Ono’.”<sup>21</sup>

## 5. PERSPEKTIVA ODNOSA

Postoji li u našem svijet alternativa, odnos, odgoj koji spašava dvojnost pred društveno-objektivnom totalitarnošću i pred apsolutizirajućom slobodom subjekta?

---

<sup>19</sup> Usp. C. NANNI, *L'educazione alle soglie del XXI. secolo*, str. 671.

<sup>20</sup> A. MERCATALI, *Pedagogia: Educare oggi*, str. 44.

<sup>21</sup> G. MILAN, *Educare all'incontro: la pedagogia di Martin Buber*, 114.

Prvi razlog zašto netko ne može biti asimiliran u totalitet jest upravo ovo – jer je drugi. Moj život i moja osobna povijest jesu, na kraju krajeva, različiti od drugih, tj. jedinstveni su, posebni. Postojanje drugoga slama totalnost. Odnos između različitih, između dvoje, ne biva sintetiziran i uniformiran, nego se drugost nastoji spasiti pred jednim zakonom, jednom konstrukcijom, jednom totalnošću različitih identiteta. Ovaj odnos u odgoju biva recipročan među osobama u odgojnom činu, ali ima udjela i u stvaranju ovoga svijeta.<sup>22</sup> Samo postojanje drugoga ili drugosti stoga nam govori da postoje stvari koje se ne mogu olako reducirati i sintetizirati, koje se odupiru ideji da se može cjelokupno iskustvo svesti na jedno.

Budući da polazimo od kritike tradicije idealizma (apsolutizam) i problema konkretnog čovjeka, a ne od opće svijesti (opća etika), nalazimo se u odgoju na polju odnosa, jer odgoj konkretne osobe moguć je u stvarnosti koju Buber naziva *Inter*. Upravo jer je čovjek osoba, njegova bitnost ima svoju pozadinu u odnosu koji mu omogućuje razlikovati ga od drugih. Jer postoje različitosti, a onda i izgrađujući slični ili isti elementi, može se roditi i odnos, tj. rađa se između jednoga bića i drugoga koje mu prethodi: svaka osoba je dakle biće – u – odnosu. Iz toga proizlazi i činjenica da se jedna osoba može pozivati na drugu osobu preko onoga što ih, u konačnici, obje izgrađuje.

Ako je tako, onda odgoj ima cilj, prije svega, oslobađati osobu od pritiska stvarnosti, transcendentirajući ono što stvarno postoji u konkretnoj osobi, u njezinoj egzistenciji i u njezinoj povijesnoj situaciji. Takva transcendentija postaje pretpostavka za događaj odnosa.<sup>23</sup> Odnos je, u biti, duboka ljudska potreba, jer je čovjek uvijek u planiranju sebe koje ide preko vlastitoga povijesnog trenutka. Stoga se ni odnos ne svodi na čisto teorijsko-odgojno predstavljanje, jer teorija ne može napraviti ništa drugo, nego potvrditi autonomiju subjekta. Na mjesto termina *subjekt*

<sup>22</sup> “Ona ne iscrpljuje svoju ulogu samo u funkciji pojedinca jer se očito odnosi i na život zajednica, grupa, kultura. Aktualizira se u unutrašnjosti i preko međuosobnih odnosa, a u njoj se miješaju i kompleksnost i problematičnost.” G. MILAN, *Educare all'incontro*, 30.

<sup>23</sup> Buber odbacuje bilo kakvo iskustvo kao “nečisto iskustvo” i svaku uzročnost kao ono što nas vodi svijetu Ono-ga. Ako ovo prevedemo na drugačiji način, pokazujemo koja je najzanimljivija pozicija buberijanske filozofije, tj. on pokazuje da istina nije nekakav sadržaj jer riječi nisu u stanju potpuno zahvatiti istinu i da je ona subjektivnija od bilo koje subjektivnosti, i to je jedini pristup onomu što je objektivnije, onome što je potpuno *drugo*.

u odgoju se misli termin *biće*, jer se teorija spoznaje u odgoju predstavlja više kao povijest nestanka problema subjekt-objekt. U stvarnosti, prostor objekta biva shvaćen kao sve intelektualne, voljne, sentimentalne aktivnosti čovjeka, ali u mjeri u kojoj one upućuju na percepciju, osjetilnost, reprezentaciju. U ovom slučaju, drugi kao objekt, razumije se samo kao uzrok vlastite mase kojoj je svrha djelovanje. No, biće se odgaja i ostvaruje kroz odgoj kao osoba, a ne biva predan različitim potrebama kao anonimna roba na što upućuje objekt. Iako nam ovo jasno govori o problematici u odgoju i, zbog toga, o potrebi za alternativom, i danas mnoge odgojne metode često favoriziraju objektivno, sistematsko mišljenje, služeći se mnogim kriterijima intervencije koji postaju jedini način kako odgajati osobu.

Tako odgojni cilj dobiva isti smjer, a centar odgoja često postaje cilj koji je tuđ i dalek od odgoja osobe. U tom procesu odgojni kriteriji ne pomažu životnom razvoju osobe u cijelosti svih njezinih usmjerenja i dimenzija. Oko toga se slažu najvažnije današnje odgojne struje.<sup>24</sup> Ovo je razlog zašto bi se u odgoju osobe trebalo nadilaziti ljudski odnos kao odnos između subjekta-objekta stavljajući ga u novi odnos, tj. odnos između drugosti (ja-ti), pretpostavljajući biće izvana, drugoga, prihvaćajući ga kao takvoga.<sup>25</sup>

U tako kompleksnom globalnom trenutku odgoj nastoji prepoznati procese različitih elemenata koji doprinose odgoju osobe integrirane, razvijene i usmjerene u smislu osobe koja je "jedinstvena i neponovljiva". U tom slučaju (integrirane osobnosti) čovjek biva slobodan te, kao slobodna i svjesna osoba, shvaća svoju egzistenciju kao egzistenciju odgovornog bića.<sup>26</sup> Ovo znači da nužno mora ući u proces slušanja glasa savjesti. Budući da je savjest glasnik nečega ili nekoga drugačijega ili drugoga, ona upućuje uvijek na nešto što je iznad nje same;

---

<sup>24</sup> Giovanni Maria BERTIN, *Educazione e alienazione*, u A. MERCATALI, *Pedagogia: Educare oggi*, 49-50.

<sup>25</sup> Vidi: Italo MANCINI, *L'ethos dell'Occidente*, Genova, Marietti, 1990. Ipak, treba biti svjestan i nedostataka u karakteriziranju odnosa kao odnosa među jednakim partnerima među kojima postoji uzajamnost. Već se kod Bubera gubi malo-pomalo uzajamnost u odnosu Ja-Ti jer drugome se ostavlja, ne samo inicijativa, nego i prednost bića (Ti) i tako se opet stvara hijerarhijski odnos. On nastoji nadići ovaj limit stavljajući na prvo mjesto sami odnos o kojemu ovise osobe. Tako omogućuje susret koji postaje odgojni kontinuum koji se nikada ne zatvara, nego se otvara novim mogućnostima.

<sup>26</sup> Usp. G. MILAN, *Educare all'incontro*, 120-121.

ona upućuje na otkriće glasa transcencije omogućujući tako ulazak u prostor i odnos s nekim Drugim. Ako čovjek postaje osoba upućujući na transcenciju, a onda i polazeći od nje,<sup>27</sup> to znači da i odgoj mora nužno uzeti u obzir ovu odnosnu instanciju: savjest-odgovornost.

Dakle, ako se želi odgajati kroz odnos sa sobom i s drugima znači da treba uzeti u obzir svijest da postoji neiscrpan prostor u ljudskome se koji se može otvoriti i da postoji drugi kojega uzimam u obzir i oko kojega se mogu skrbiti. Naravno da se u takvom odgoju treba imati na umu neprestani proces, cilj koji nikada do kraja nije dostignut, a koji treba biti ostvaren kroz stalno povećanje ljudskosti i kreativnosti osobe. Stoga je odgojna istina kontinuum.

Svjesni smo i toga da je ljudska osoba misterij i problem. Čovjek je pojedinac koji se razvija sam po sebi kroz vlastitu inteligenciju i volju, ne samo kroz nekakve vanjske sustave. Osoba postoji i duhovno, ne samo fizički; ovisi o mnogim materijalnim elementima, odgojnim sustavima, ali biva i kroz samo postojanje vlastite duše, vlastitoga duha.<sup>28</sup>

Budući da je ljudski duh srž osobnosti, onda i odgojni kriteriji trebaju nužno uzeti u obzir odnos s osobnošću koja ih nadilazi svojim duhom koji je slobodan i koji je u odnosu, s duhom povjerenja i skrbi, jer preko tih aspekata osoba postaje gospodar svojih čina, odgovorna u svojim izborima i sposobna transcendirati materijalnost vlastitoga bića.

<sup>27</sup> Maslow kaže da, kako bi se moglo postajati osoba, treba jedna vanjska sila koja vodi izvan *sebe* kako bi se mogli gledati s distance i usmjeriti se. Nužna je intervencija sa strane koja oslobađa želju za posjedovanjem stvarnosti. Vidi: Abraham MASLOW, *Toward a Psychology of Being*, New York, Van Nostrand, 1962.

<sup>28</sup> Usp Jacques MARITAIN, *I diritti dell'uomo e la legge naturale*, Milano, Vita e pensiero, 1977, 4-5.

BASIC PROBLEMS OF UPBRINGING IN THE LIGHT OF  
THE RELATIONSHIP

Upbringing in scientific-technical vision of the world

*Summary*

In the context of current discussions about upbringing and education the author of the article examines the problems of upbringing in the light of the relationship. The fact is that in neoliberal capitalism upbringing as well as education has obtained a completely new definition which is no longer in accordance with the ancient concept of upbringing as a concern for the totality (integrity) of humanity. The author is trying to warn about neglect of humanistic moment in upbringing and education in today's scientific-technical vision of the world. Consequently, some educational aspects are problematized and also the perspective of relationships on the basis of Martin Buber's philosophy of dialogue.

Key words: *education, human relationships, scientific-technical vision of the world, M. Buber's philosophy of dialogue.*